

MIÉRT NINCΣ MAGYARORSZÁGON BÖLCSELET?

Irta: ALTENAU PÁL (Budapest)

Minden nemzet öntudata vádolható hiuságdiktálta, osztályuralmi-célokat szolgáló, prestige-politikai elfogultságokkal. Nemzeti öntudat — ellentétben az osztályöntudattal — aligha lehet helyes, a valóságnak megfelelő ismeretek alapja; hiszen a nemzet, amelyen öntudata épül, maga is labilis, többértelmű és más, gazdasági valóságokkal nem verifikálható valóság. Így keletkezhetnek csak az angol világuralmi *elhivatottságról* szóló tanok, a germánság uralkodófaj voltának elméletei, az extra Hungariam-féle közmondások és az isten kalapján hordott bokkrétákról zengő tanköltevények. Minden nemzet kitermel magából valamiféle theóriát, mellyel akár multjánál, származásánál, akár nagy embereinél vagy nagy tetteinél fogva felsőbbrendű voltát igyekszik bizonyítani. S ha egybevetjük egymással ezeket a theóriákat, körülbelül arra a paradox eredményre juthatunk, hogy: minden nemzet a legelső. Hogy ezek az elméletek azzal a naiv fogással kénytelenek élni, hogy az illető nemzet egy-egy jelenségét, tagját vagy történelmi mozzanatát hiposztazálják mindenekfölöttvalóvá, azt a célt tekintve természetesnek kell találnunk. De gyakran jutnak olyan helyzetbe ezek az elméletek, amikor valami hiányt, valami hibát vagy bajt kell pozitív eredménnyé emelni.

A szükségből erényt csinálásnak legszembeötlőbb példája az a mód, ahogyan pl. a magyarországi elméletek igyekeznek megmagyarázni azt a tagadhatatlan tényt, hogy Magyarországon nincs filozófia. Az ellenkezőjét állítani ugyanis csaknem egy nivón áll azzal a valamikor tudományszámban ment Horváth-féle elgondolással, hogy Adám és Éva magyarul társalogtak a paradicsomban és Isten is magyarul beszélt Mózesrel a csipkebokorból. Ennek a horváthizmusnak természetesen vannak a filozófiában is gyöngyszemei, mint pl. az, ha valaki Szent Istvánnak fiához intézett tulnyomóan vallásos „intelmeiben“ „a magyar nemzet bölcséleti szellemének megnyilatkozását“ látja (ifj. Mitrovics Gyula: A magyar bölcséleti irodalom vázlata, 486. l.), vagy ha pl. Apáczai Csere Jánost a hazai bölcsélet megalapítójának tekintjük, csak azért, mert magyarul kísérlette meg Descartes filozófiáját ismertetni „sok más nemzetet, s köztük a németet is megelőzve“ (u. o. 500. l.), csak azért, mert filozófiai rendszeralkotás, vagy legalább is valamilyen probléma megvilágítása és kidolgozása helyett nagysietve tankönyvet próbált írni felsőbb iskolák számára, összehordva benne Aristotelesteól Ramuson keresztül Descartesig válogatás nélkül mindent, „félévezreddel elavult értesülésekkel“ (Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet, I. 112. l.) egyetemben.

Ezek a nézetek azonban aránylag ritkák. Sokkal gyakoribban nyilatkozik meg az a felfogás, amely nemzeti dicsekvésszámba menően hangsúlyozza, hogy a magyar nemzetnek valóban nincs bölcsellete. Három kategóriába sorolhatók ezek a dicsekvések: 1. A magyar nemzet nem gondolkodik elvontan, a magyar nemzeti szellem konkrét és reális, — eredendő adottságánál fogva képtelen, de nincs is szüksége filozófiai absztrakciókra. 2. Az európai filozófia ujjászületésének idején, az olaszországi XVI., a francia és angol XVII. század és a németországi XVII. századvégi kialakulásakor Magyarországot „a vallási viszály, a török vész, a belső meghasonlás és az idegen uralom majd együttesen, majd külön-külön megrohanták és szellemi kulturájában megakasztották“ (Alexander Bernát: Tanulmányok, 111. l.) 3. A nemzet legkiválóbb erői ugyanugy más irányba fordulnak, hadviselés, országszervezés, esetleg

költészet felé, mint ahogy a római birodalom is nem a filozófiában, hanem az uralkodásban és jogban lett nagygyá.

Az első és harmadik felfogás tulajdonképpen csak a büszkélkedés irányában térnek el egymástól. Az első egyszerűen megvet, alacsonyrendűnek tart mindenféle filozófiát, a másik pedig azon az alapon, hogy a római jog nagy volt, a filozófia pedig kicsi, arra következtet, hogy ha a magyar filozófia kicsi, akkor szükségképpen a magyar jognak nagynek kell lennie. Sem apriorisztikus, mint az első, sem aposztorikus szofizmával, mint a második, nem lehet természetesen az igazsághoz jutni és ha valaki úgy véli, hogy a magyar nemzeti szellem absztrakcióra képtelen, ebben nem dicséret, hanem annak az elismerése volna, hogy ez a szellem nem lépte túl a primitív lelki strukturát, amely csak eperfát, körtefát, barackfát ismer, de — fát, azaz általános fogalmat nem. Mert hiszen az absztrakció a lelki életnek az infantilisét alig meghaladó ténye. A fenti második számú indoklás, amelynek még olyan előkelő szellem is, mint Alexander Bernát meghódol, hasonlóképpen hamis következtetésekkel operál és a történelmi tényekkel is ellentétben áll. Nem abban, mintha nem volna igaz az, amit Alexander vallási viszállyról, török vészről, stb. mond, hanem abban, hogy mindezek a viszályok és egyéb vészek éppúgy jelenvoltak a nyugati filozófiák születésénél, mint a magyar filozófia elvetélésénél. Nem beszélve a francia materializmusról, amely egész világosan a feudalizmus és kapitalizmus legelkeseredettebb osztályharcának a terméke, vagy a Hobbes-Locke bölcselétről, mely polgárháborúkban fogant és nőtt nagygyá, elég olyan szembeszökő epizódokról megemlékezni, mint arról, hogy Fichtének, a „német néphez intézett beszédeit“ a francia megszálló csapatok dobpergése szaggadta félbe. Erők fessülése, ellentétek kirobbanásai, érdekek összeütközése, nyílt vagy lappangó osztályharc nemhogy megakadályozná filozófiák keletkezését, hanem még határozottan elősegíti, nagygyánóvéli őket.

De ha elvetendőnek tartjuk azt a felfogást, hogy a magyar népet szellemileg kiskorunak tekintsük és azt is, hogy inter arma silent Musae, — hogyan magyarázzuk meg magunknak azt, hogy mindennek ellenére a magyar nemzet nem termelte ki filozófiáját? Azt hisszük, *Janus Pannonius*, Mátyás király udvari költője találja leginkább fején a szöveget, amikor így énekel:

*Itt barbárföldön barbár az ajkon a szó.
Jöjjön e földre Maró, zord hangot ad csak a lantja,
Jöjjön bár Cicero, s néma lesz ajka legott.*

A barbár fogalma itt nem viszályokat és vészeket jelent, amelyek állítólag a filozófia kifejlődését megakadályozták volna, hanem éppen ellenkezőleg. A harcok nem voltak elég világosak, megmaradtak kis körök érdekharcainak, nem ragadták magukkal eléggé a tömegeket. A hirhedt Kossuth-nóta, a „ha mégegyszer azt üzeni“ mottóul szolgálhat minden magyarországi megmozdulás számára. S különösen vonatkozik ez a közöny, latolgatás és nemtörődömség azokra a rétegekre, amelyeknek a mozgalmak ideológiai fényét kellett volna tükrözniük, amelyeknek a mozgalmak ideológiai alapjait kellett volna lerakniuk, az értelmiségieknek. A magyarországi értelmiségek törekvéseit nem az érdekeikért késhegyig menő harc, nem a mégis mozog a föld gesztusa jellemzik. Ezek az intellektüelek mindig az uralkodó osztályhoz való simulásban keresték üdvüket. Az uralkodó osztály pedig valóban uralkodni akar és nem filozófálni. A bölcsészlet nem a csudálkozással, hanem azzal a tö-

rekvéssel kezdődik, amelyben az alsóbb osztályok kétségbevonják a feltettük levők uralmi jogosultságát és elméletileg megalapozzák a maguk uralomrajutásának elhivatottságát. A magyarországi intellektüelek ezt a felismerést nem tették magukévá, az alsóbb osztályok kitorései nem találtak visszhangra az ideológiában, a harcok elültével elsikkadtak az elvek és elnémultak a cicerói ajkák. Az elnémulásnak ezt a folyamatát világosan mutatja a magyar bölcelet története: az alsóbb osztályokból kikerülő diákok, akik külföldön tanulnak és mint theológusok megismerkednek a nyugati bölceleti rendszerekkel, maguk is hozzálátnak, hogy résztvegyenek a világ intellektüeljeinek filozófia-alkotó munkájában. El is jutnak addig, hogy beszámolhatnak tanulásuk eredményeiről, hozzátoldva egy-egy gondolatot a magukéból vagy szintetizálva mások szétfeszülő gondolatait. E munkák, melyek szinte kizárólag külföldön, tanulásuk színhelyén, idegen nyelven jelennek meg, legfeljebb a fenti 1. pont cáfolatát hozzák magukkal: a magyar intellektüelek nem alacsonyabbrendűek gondolkodó és absztraháló képességben a többieknel. Amikor azonban hazatérnek és elfoglalják állásaikat akár a papi szószékeken, akár tanári katedrákon, amikor hozzá kellene látniok ahhoz, hogy a magyar társadalmi valóságból építsék ki mondanivalóikat, akkor elhallgatnak. A gyengébbek egyszerűen annak tudatában, hogy beszédük állásuk elvesztésével jár, az erősebbek az erőszakra, aminthogy pl. Apácai Cserét II. Rákóczi György a torony tetejéről akarja ledobatni.

Hogy milyen mértékű volt intellektüeljeink alkalmazkodása az uralkodó osztály szükségleteihez, fogalmat alkothatunk magunknak abból, hogy még a nemzeti elfogultságtól duzzadó Mitrovics is kénytelen megállapítani, hogy „a XVIII. század végéig élt és működött bölcselőinknél csak elvétve akadnak egy-egy újabbkori gondolatra; a legtöbben a skolaszticizmus jármát nyögik s így egy egészben véve idejét mult, hiteltét vesztett tudománynak, a jobbaktól rég elfeledett időknék elkésett munkásai voltak“ (i. m. 522. l.) — am'hez persze meg kell jegyezni, hogy az akkori magyar gazdasági élethez képest ez a filozófia nem volt idejét mult, — az idejétmultság a gazdasági életre csak a nyugati kapitalizálódó országok helyzetéhez vonatkoztatható. Semmivel sem különb azonban „irodalmi ujjászületésünk“ hőse, *Bessenyei* sem, akit szellemtörténetünk, mint valami forradalmárt, mint Voltaire törhetetlen hívét mutatják be. Viszont, ha a mélyére tekintünk a dolgnak, kénytelenek vagyunk azt látni, hogy Voltairerrel nem a feudalizmus ellen küzd, nem a fennálló rendet gunyolja, hanem — az isteneszmét akarja igazolni a Descartes-féle velünk született eszmék ellen, azaz mint ezuttal Mitrovics igen helyesen megjegyzi, Bessenyei Voltairenak a hatása alatt áll ugyan, de „olyan kérdésekben szakít vele, melyeknél a *hazai benyomások* tartják vissza mesterének követésétől“ (u. o. 523. l.) S az se utolsó látvány, hogy végre egy magyar bölcselő, *Hetényi János*, nem tudván belenyugodni abba, hogy nincs önálló magyar filozófia, ilyen „hazafias érdekekből“ megalkotja — az „egyezményes“ filozófiát (L. különösen „A társadalmi élet szépsége az egyezménytan világánál“), a világharmónia bölceletét, mintegy előfutárként az osztályegyüttműködés fasiszta és szociálfasiszta elméleteinek.

A példákat tetszés szerint lehetne halmozni. De az éremnek csak egyik oldalát mutatnánk be, ha mindezt az alkalmazkodást, az uralkodó érdekekbe való simulást az erőszak számlájára írnök. Az uralkodó osztályt még a „forradalmár“ intellektüelek sem a filozófia frontján támadták, tehát az nem tartotta szükségesnek, hogy ez ellen védekezzék. Apácai Cserét se Descartes miatt akarták ledobni a torony tetejéről, ha-

nem, mert követelte az örökös jobbgyság eltörlését. *Csernátni Pált* sem filozófiai nézetei miatt akarták megrendszabályozni, sőt az 1673-i radnóti zsinat határozatban mondja ki: „Csernátni pedig magyarázhatja a Descartes filozófiáját, a bölcselkedési jogtól senkit se foszthatni meg. Akinek nem tetszik, irjon ellene.“ (L. Szilágyi Sándor: Erdélyország története, II. 432. l.) S hogy a közvetlen multnál maradjunk: Alexander Bernátot, akit a külföldön is többé-kevésbé ismertek sem bölcsellete miatt fosztották meg katedrájától, hanem rendezetlen felekezeti viszonyai miatt.

Nagy filozófia tehát nem keletkezhetett magyar földön: a bölcselők, akik az alsóbb osztályokból származtak, pozícióhoz jutván átmentek ideológiában az uralkodó osztály oldalára, annak létjogosultságát igazolták, ami nem nyilatkozhatott egyébben, mint a külföldi filozófiák „hazai benyomások“ szerinti válogatásában, elekticizmusban. Az uralkodó osztály pedig létében meg nem támadtatván nem kényszerült rá, hogy elméletileg is védekezzék. Az ideológiai harc, ami Magyarországon lefolyt, a reformáció és ellenreformáció utolsó hullámverései voltak, amelyek meg is álltak a Kárpátok alatt, s a Duna medencében Pázmány-féle káromkodások és személyi szennyesek kitergetései közepette ülepedtek le. A polgári osztályöntudat nem önmagát akarta megvalósítani Magyarországon, hanem a feudalizmussal összeolvadni, — s ez összeolvadás folyamatában uralomra kerülvén a negyedik rend támadásának elméleti frontját a szociáldemokratapárt kispolgári-irodalmi s nem elméleti beállítottsága miatt mind a mai napig oly' gyengének érezte, hogy nem látja szükségességnek, hogy fizikai erőszakszervezeteinek funkcióin kívül ellene elméletileg is védekezzék.

A MUNKÁS, A CSENDES, A BÉKÉS AUSZTRIA

Irta: UJVÁRI LÁSZLÓ (Bécs)

Ausztria a kormánytevékenység lázában él. A kormányzat harca a munkanélküliség ellen, a dolog természeténél fogva a legizgatóbb probléma. Ebben mindenki érdekelt fél, ez zsebére megy az adófizetőknek és a zsebére érinti azoknak is, akik napi ötven grosniért végzik a közmunkákat. Van, aki ráfizet, van aki keres; az állam azonban mindenképpen nyer, mert felépül a Reichsbrücke és remek új utak szelik keresztül-kasul Ausztriát. A kormány súlyt helyez rá, hogy ez az utóbbi senkinek ne kerülje el a figyelmét. Ezt a kérdést látszólag mindenkivel személyesen beszél meg a szövetségi kormány, fényképes plakátok ezrei közlik az osztrák polgárral, hogy hol tart az építkezési program. Minden plakát pontos számadást ad, mint egy kettős könyvvitel, tudod mennyi volt a nagy munkakölcsön, mit emészt fel belőle a Reichsbrücke, mit az utak és mennyi az önkéntes munkaszolgálat sokezer legénye a napi zsolddal és zupákkal egyetemben. Az utépités személyes ügye tehát az érdekelteknek és az érdekeltek Ausztria polgárai. Az új utszakaszok fölött óriási plakátok közlik, hogy ennek az utnak a kiépitése is a kormány 1935-ös programjába tartozik. Modern potemkiniáda ez. Az autók vidáman szelik a remek utakat és az utas sürgösen tudomásul veszi, amit a kormány e pszichológiai pillanatban közöl vele. Az utak oly kiválóak, hogy senkinek sincs elég lelkiereje ahhoz, hogy megtagadja a beleegyezését. Jóváhagyólag bólint: csak építs Ausztria.